

Јасмина С. Петровић

Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

Драгана С. Стјепановић-Захаријевски

Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

Весна Д. Милтојевић

Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

СИРОМАШТВО У ТЕОРИЈСКОМ ДИСКУРСУ И СТРАТЕШКИМ ДОКУМЕНТИМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ*

Сажетак

Премда присутно у свим етапама развоја људске цивилизације, тек након седамдесетих година XX века, сиромаштво добија запаженије место у научној литератури и јавном дискурсу, при чему настаје низ различитих теоријских промишљања и практичних предлога за његово смањење. У тежњи да створи претпоставке за смањење сиромаштва, Република Србија је усвојила више стратешких докумената у којима покушава да испрати новине у пракси ширег окружења у његовом тумачењу, мерењу и сузбијању. У раду су критички анализирани различити концепти сиромаштва у теоријском домену и стратешка документа Републике Србије усмерена на смањење сиромаштва и повећање социјалне укључености. Циљ рада је да укаже с једне стране на проблеме у теоријском приступу разматрању феномена сиромаштва, а са друге да кроз анализу садржаја стратешких докумената Републике Србије утврди

* Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

усаглашеност кључних стратешких докумената са националним и међународним политикама за смањење сиромаштва.

Кључне речи: сиромаштво, социјална укљученост, стратешка документа РС, стратешки циљеви, имплементација националних стратегија.

ПРЕГЛЕД РАЗВОЈА КОНЦЕПТА СИРОМАШТВА

Околност да друштвено-економски раст није допринео елиминацији сиромаштва, равномернијој расподели дохотка и смањењу социјалне неједнакости исходвала је појачаним интересовањем за проблем сиромаштва, широком теоријском расправом и великим бројем емпиријских истраживања. Упркос покушајима објашњења социјалних механизма његовог настанка и опстајања, сиромаштво је дуго тумачено као последица индивидуалних обележја појединаца (резултат слабости појединаца, проблематичних животних историја итд).¹⁾ Премда су оваква тумачења доминирала крајем XIX и почетком XX века, идеја о томе да је на појединцу одговорност и кривица за властито сиромаштво или невоље другог типа, ипак није нова. На то указује још Макс Вебер истакавши вредносну димензију таквих оцена од оних чији је социјални положај дијаметрално супротан депривираном појединцу.²⁾

И поред тога што ће наведена тумачења сиромаштва доживети поновну ревитализацију у неколико наврата и у другој половини XX века³⁾, постепено се пажња истраживача премешта на структурне проблеме друштва као узрок сиромашења дела популације. Промена се одиграла почетком 60-тих година прошлог века, када су објављени поражавајући подаци социјалних служби о сиромаш-

1) Entony Gidens, *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2003, str. 321.

2) „Најпростије посматрање показује да у случају било којих очигледних супротности судбине и положаја два човека [...], онај ко је у повољнијој ситуацији осећа неодољиву потребу да постојећу разлику у његову корист сматра за „леgitимну“, да на свој сопствени положај гледа као на нешто што је „заслужио“, а на положај другог, опет као на нешто што је тај на неки начин својом „кривицом“ заслужио“ (Maks Veber, *Privreda i društvo*, I tom, Prosveta, Beograd, 1976, str. 208).

3) E. Gidens, цит. дело, стр. 321. Видети и: Burchardt et al, 2002 према: Lynn C. Todman, „Reflections on Social Exclusion: What is it? How is it different U.S. conceptualizations of disadvantage? And, why might Americans consider integrating it into U.S. social policy discourse?“, Department of Sociology and Social Research, University of Milan, Bicocca, Italy, 2004, p.4; Chiara Saraceno, „Social exclusion: cultural roots and variations on a popular concept“, in: *Beyond Child Poverty: The Social Exclusion of Children* (Eds: A. J. Kahn. & S.B. Kamerman), Columbia University, New York, 2002.

штву у развијеном свету,⁴⁾ посебно резултати истраживања сиромаштва у Енглеској Смита и Таунсенда (Abel-Smith, Townsend) и Америци Херингтона (Michael Harrington), који показују да је сиромаштво масовна појава.⁵⁾ То је био и повод да проблем сиромаштва престане да бива искључиво тема академских дискусија, већ је опажен као аларматно фактичко стање које захтева изградњу, на науци темељених, механизма социјалне политике с конкретним резултатима.

Подаци о сиромаштву у светским и националним оквирима указују да је у питању сложен, вишедимензионалан и постојан проблем свих данашњих друштава, који су спознале у већој или мањој мери све људске заједнице, независно од друштвено-политичког уређења и степена економске развијености. Раширеност и разноврсност испољавања сиромаштва сугеришу да га је могуће посматрати како у контексту узрока који погодују његовом настанку, тако и његове природе, обима у појединим сегментима друштвене структуре, и коначно, последица које оно изазива. Низове механизма за репродукцију сиромаштва могуће је пратити кроз анализу обележја хоризонталних или вертикалних сегмента друштвене структуре. Када је реч о хоризонталним сегментима, као групе у већем ризику од материјалне оскудице, препознају се: различите узрасне групе и оне формиране према родним обележјима, мањинске групе, контингенти становништва формирану према писмености и школској спреми, потом према радној ангажованости, особе са инвалидитетом итд. У ситуацији када се, пак, расправља о сиромаштву по вертикалној линији социјалних структура, класна припадност постаје оквир за анализу карактеристика разних аспеката социјалног лишавања у којој неједнака слојна дистрибуција економске и политичке моћи, образовних ресурса и друштвеног угледа представљају главне факторе ризика од сиромаштва. Од посебног значаја јесте чињеница да обележја по основу припадности хоризонталним и вертикалним и социјалним структурама дају препознатљиву мапу лоцирања сиромаштва у појединим њеним сегментима.⁶⁾

Бројке које се односе на светску популацију су застрашујуће: на почетку новог Миленијума 24% укупног светског станов-

4) Marija Kolin, „Obrasci života u siromaštvu i nove paradogme Evropske unije“, *Sociologija*, 2/2008, str. 191-206; Рајко Мацура и др, „Социјална искљученост – појам и приступи“, *Социјална Муцао*, 1/2011, стр. 105-120; Michael Haralambos, *Uvod u sociologiju*, Globus, Zagreb, 1989.

5) M. Haralambos, *Uvod u sociologiju*, cit.izd., str. 147-149.

6) О размерама економске депривираниости поменутих група у Србији видети у: Slobodan Cvejić, Marija Babović, Gazela Pudar, *Studija o humanom razvoju – Srbija 2010. Izvori i ishodi socijalnog isključivanja*, UNDP Srbija, Beograd, 2011.

ништва има приход мање од једног долара дневно по особи, и чак 46% светског становништва има мање од два долара дневно по особи; 29 најсиромашнијих земаља са триста милиона становника има бруто национални доходак мањи од 200 америчких долара по глави становника.⁷⁾ Озбиљност проблема, нагнала је истраживаче на интензивни рад на концепту сиромаштва, али и методологији његовог мерења. У покушају да се систематски обухвате све релевантне димензије сиромаштва, истраживачи се сусрећу неминовно са проблемом дефинисања појма, што води и до преиспитивања индикатора који се користе за његово мерење.

Дефинисање сиромаштва прошло је пут од првих одређења, као минимум материјалних ресурса неопходних за пуко одржање живота, до оних у којима се истиче да феномен није могуће сагледати само у односу на стандарде физичког преживљавања.⁸⁾ У таквим одређењима се наглашава да проблем мора бити проучаван и у односу на остале димензије које се тичу задовољавања разноврсних потреба. Уприште у теоријском смислу за шире одређење, наука налази и у неким раним разматрањима проблема сиромаштва, премда се тај утисак не може стећи на основу прегледа савремене литературе. Неки већ профилисани истраживачи у овој области запажају да још Аристотел сиромаштво посматра у контексту „живота у смислу активности“, истакавши да оно подразумева живот без слободе за предузимање важних активности по избору човека.⁹⁾ Тако тумачено, биће концепт на коме се заснивају прва емпиријска истраживања сиромаштва Петија, Лавазијеа, Лагранжа (William Petty, Antoine Lavoisier, Joseph L. Lagrange).¹⁰⁾ И Смит (Adam Smith) ће сиромаштво тумачити као недостатак „потрештина“ за пристојан живот, који поистовећује са укљученошћу у заједницу, и препознаје као „немогућност да се појединац појављује у јавности без стида“.¹¹⁾ Другим речима, код поменутих теоретичара налазимо широко схваћен појам сиромаштва несво-

7) *World Development Report 2000/200*, World Bank, Washinton DC, 2001.

8) Видети нпр.: Petra Böhnke, *Nothing Left to Lose? Poverty and Social Exclusion in Comparison. Empirical Evidence on Germany*, Social Science Research Centre, Berlin, 2001. (<http://bibliothek.wzb.eu/pdf/2001/iii01-402.pdf>); Burchart et al, 1998. према: Robin Peace, „Social exclusion: A concept in need of definition?“, *Social Policy Journal of New Zealand*, Social Policy Agency, New Zealand, 16/2001, pp.17-35; C. Saraceno, цит. рад; Amaratya Sen, *Social Exclusion: Concept, application, and Scrutiny*, Office of Environment and Social Development, Asian Development Bank, June 2000. (http://www.adb.org/documents/books/social_exclusion/Social_exclusion.pdf).

9) A. Sen, cit. rad, p. 4.

10) Исто.

11) Adam Smith, *Bogatstvo naroda*, Zagreb, Kultura, 1952.

див на ситуацију материјалне оскудице појединца већ последично и социјалну искљученост и депривацију.¹²⁾

Упркос све чешћој употреби концепта сиромаштва који укључује релациону димензију појединац-друштво и посматра различите последице произашле из недостатка материјалних ресурса, као и критикама уских одређења овог појма, концепт линије сиромаштва дефинисан минимумом ресурса неопходним за живот, опстао је до данас. Употребом податка о достатности средстава за задовољавање основних потреба и на основу тога изведене процене могућности да се на поседовању тих ресурса врши био-психосоцијална репродукција, још увек се изводи закључак о не/постојању сиромаштва у некој популацији. Када је реч о истраживањима конципираним на утврђивању линије сиромаштва, у питању је концепт апсолутног сиромаштва. С друге стране, када год постоји поређење просечног животног стандарда неке заједнице и неке мање друштвене групе или појединца и испоље се значајније разлике у приходу, ресурсима за задовољавање животних потреба, говори се о релативном сиромаштву.¹³⁾

У дискусијама о сиромаштву неретко се среће појам „ново сиромаштво“, који се најчешће тумачи као ситуација у којој појединци или домаћинства нису у стању да одрже досадашњи ниво животног стандарда и последично прелазе из релативно сигурног живота у неизвесност.¹⁴⁾ При том, кључне околности које га изазивају повезују се с кризом индустријског друштва која условљава масовну незапосленост и несигурност радних места, финансијску несигурност и презадуженост. Битним факторима у његовом настанку сматрају се и промене које су захватиле модерну породицу и све мање одрживи системи социјалне сигурности модерних заједница.

Код новијих одређења сиромаштва уводе се и индикатори који се односе на заштиту здравља, неједнакости у области становања и образовања, другим речима доступност различитих услуга и социјалних ресурса. Поменутих аспеката проширен концепт

12) Видети нпр. Zoran Šućur, „Siromaštvo, višedimenzionalna deprivacija i socijalna isključenost u Hrvatskoj“, *Revija za sociologiju*, 3-4/2006, 132.

13) Релативно сиромаштво најчешће је дефинисано као одређени проценат медијане просечног дохода или потрошње домаћинства и мења се у зависности од кретања просечног стандарда становништва у националним границама. О развоју појма и његовој пионирској употреби видети, нпр.: Ruth Lister, *Poverty*, Polity Press, Cambridge, 2004, pp.21-23.

14) *Pojmovnik socijalne sigurnosti*, CARDS Social Institutions Support Programme, Regionalni Ured Vijeća Europe, Skopje, 2007. Нешто другачија одређења овај појам доводе у везу са неолибералистичком идеологијом. Уп. М. Милосављевић, цит. рад, стр. 9.

сиромаштва део је тренда који показује да га већина истраживача више не своди искључиво на материјалну депривацију или на доходовно сиромаштво, будући да оно последично производи и ограничен приступ другим социјалним ресурсима.¹⁵⁾ Дакле, постоји ланац кумулације социјалних околности у коме лишеноост основних ресурса неопходних за примарну репродукцију може произвести читав низ ускраћивања. Када је реч о ланцу последица сиромаштва, већина истраживања показује и обрнут смер деловања нпр. недоступност образовања те низак степен формалних квалификација који за последицу има немогућност запослења, самим тим и ризик од сиромаштва.¹⁶⁾ Управо наведене промене у ширењу појма сиромаштва допринеће и постепеном потискивању овога концепта у корист дискурса (нпр. Сарацено) социјалне искључености. Тај помак подразумева промену перспективе: од статичког у динамички приступ, од једнодимензионалне до мултидимензионалне перспективе, као и од расподеле у релациони фокус.¹⁷⁾ Али појава концепта социјалне искључености ојачаће и оне приступе сиромаштву који ће нагласити да се не ради само о недостатаку основних средстава за живот већ и немогућности да се у потпуности учествује у животу сопственог друштва, попут оних изречених код, сада већ „класика“ у овој области.¹⁸⁾ На тај начин, пажња истраживача је померена са проучавања последица када је у питању сиромаштво, на процес – у случају социјалног искључивања.¹⁹⁾ Термин социјална искљученост, иако присутан у академским расправама још 60-тих и 70-тих година, стекао је популарност пре свега у Француској, средином наредне деценије, као резултат забринутости за растућу незапосленост и немогућност успостављања одрживог развоја уз огроман степен искључености и алијенације појединих делова становништва. Реч је о концепту који је примарно усмерен на корпус угрожених грађанских права, у најширем смислу те речи, па је друштвена искљученост посматрана као резултат ускра-

15) Види: R. Lister, цит. рад, pp. 12-36; M. Kolin, цит. рад; P. Мацура, и др., цит. рад; М. Милосављевић, цит. рад; С. Saraceno, цит. рад; L. C. Todman, цит. рад.

16) Види нпр: С. Saraceno, цит. рад; Петровић, Јасмина, „Писменост и образовна структура становништва пограничних општина источне и југоисточне Србије: потенцијал развоја или фактор социјалне искључености?“, *Teme* 4/2011, стр. 1495-1520.

17) С. Saraceno, цит. рад, стр. 2.

18) Taunsend, 1979, према Kathy Arthurson & Keith Jacobs, *A Critique of the Concept of Social Exclusion and its Utility for Australian Social Housing Policy*, Paper presented at the UK Housing Studies Association Conference, Bristol, September 2003, стр. 5. (<http://www.york.ac.uk/inst/chp/hsa/papers/autumn03/Arthurson%20and%20Jacobs.pdf>)

19) *Праћење друштвене укључености у Србији*, Тим Владе РС Влада РС, SECONS, CESID, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2009, стр. 10.

ћености у неком сегменту права, односно из угла приступа неком од кључних подсистема друштва: политичком, економском, социјалном као и домену интерперсоналне интеграције у породици и заједници. Паралелно с овим дискурсом одржавано је и традиционално англосаксонско поимање сиромаштва сведено пре свега на редистрибуцију добара или на недоступност ресурса појединцима или припадницима одређених друштвених група.²⁰⁾

Деведесетих година, најпре под под окриљем УН при Међународном институту рада и Програму Уједињених нација за развој, стручњаци су настојали да обједине сагледавање социјалне искључености на институционалном и на нивоу појединца. Тиме је друштвена искљученост приближена појму мултидимензионалног сиромаштва које описује стање или исход процеса лишавања материјалних добара. Заправо, комбинација оба приступа подразумевала је шире перспективе у тумачењу друштвене неједнакости него на основу концепта сиромаштва.²¹⁾ Додатни подстрек за етаблирање дискурса социјалне искључености дале су активности ЕУ у правцу постизања оптимума у друштвеном развоју, где се димензија социјалне политике изједначује по важности са економском, монетарном и финансијском политиком. Конкурентна и динамична привреда заснована на знању и повећаном друштвеном кохезијом постаје један од приоритетних циљева за чију реализацију је неопходно смањити сиромаштво и социјалну искљученост. Лисабонски самит одржан 2000. године, а потом самит Европског савета у Ници крајем исте године и сусрет лидера чланица ЕУ у Лакену, довели су до усвајања јединствене методологије за мерење социјалне искључености у Европи и договора о изради националних планова акција усмерених на њено смањивање, с циљем борбе против сиромаштва и побољшања друштвене кохезије. Значај политике социјалне инклузије и мултидимензионални приступ њеној реализацији, потврђен је на Савету Европе у марту 2005.²²⁾

Методологија мерења социјалне искључености у ЕУ²³⁾ заснована је на скупу стандардизованих индикатора а допуњена је пока-

20) Види: R. Lister, цит. рад, р. 36. K. Arthurson & K. Jacobs, цит. рад; P. Böhnke, цит. рад, стр. 6; *Праћење друштвене укључености у Србији*, стр. 10.

21) R. Lister, цит. рад, pp. 12-36; P. Böhnke, цит. рад, стр. 6.; K. Arthurson & K. Jacobs, цит. рад, стр. 5.

22) Antony B. Atkinson, Bea Cantillon, Eric Marlier, and Brian Nolan, „Taking Forward the E.U. Social Inclusion Process. An Independent Report commissioned by the Luxembourg Presidency of the Council of the European Union“, Final Version, 31 July 2005, Annexes, Luxembourg, 2005, p. 17. (http://www.ceps.lu/eu2005_lu/inclusion).

23) Исто, стр. 105-147 и Eric Marlier, Tony Atkinson, Bea Cantillon, Brian Nolan, *The EU and Social Inclusion: Facing the challenges*, Policy Press, Bristol, 2007, pp. 38-59.

затељима на националном нивоу којима се испитује ускраћеност друштвених група у специфичним националним оквирима. Заједнички извештаји о социјалној искључености у ЕУ садрже праћење стања у овој области према упоредивим индикаторима социјалне укључености али и податке о специфичностима овог проблема у националним оквирима.²⁴⁾ Видљиво је да у том оперативном концепту мерења социјалне укључености централно место заузимају индикатори који се односе на економско сиромаштво. Тако сет тзв. Лакен индикатора подразумева да се социјална искљученост посматра преко следећих димензија: *финансијског сиромаштва* (чак 11 индикатора), *запослености становништва* (5 индикатора), *здравља* (2 показатеља) и *образовања* - 3 показатеља.²⁵⁾ Треба истаћи да је у току даље развијање инструмента и укључивање додатних димензија.²⁶⁾ Такође, комплексно питање избора индикатора културне партиципације је тренутно ван стандардизације у оквиру стварања јединствене базе података због културних разлика које постоје међу земљама чланицама, услед чега оне уводе сопствене индикаторе специфичне за појединачне државе. Тако је и Србија формулисала прецизан сет индикатора у сврху допуне основних Лакен индикатора у свим димензијама које се испитују, и додала још две димензије важне за праћење социјалне искључености у српском друштву: ускраћеност егзистенцијалних потреба и социјална партиципација.²⁷⁾ Поред поменутог сета основних индикатора о којима се подаци сваке године прикупљају на основу јединственог инструмента тзв. *EU SILC* анкете (*Statistics on Income and Living Conditions*), државе чланице су у обавези да прикупе податке о секундарним показатељима социјалне укључености (нпр. социјалне и културне партиципације итд) о којима се периодично прикупљају подаци на нивоу Уније, а према тематском продубљивању проблема социјалне укључености.

Из прегледа еволуције самога појма сиромаштва као и из операционализације социјалне искључености и индикатора који се користе у ЕУ за њено мерење, видљиво је да концепт сиромаштва чини окосницу новијег дискурса социјалне искључености. Уочена веза између сиромаштва, мереног економским показатељима расподеле (поготову са ширим поимањем које укључује и

24) *Portfolio of overarching indicators and streamlined Social Inclusion, Pensions and Health portfolios*, European Commission, Brussels, 7 June 2006. (http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/indicators_en.pdf).

25) *Праћење друштвене укључености у Србији*, цит. изд.

26) Видети: А. В. Atkinson at all, цит. рад, стр. 47.

27) *Праћење друштвене укључености у Србији*, цит. изд., стр. 17.

дистрибутивне показатеље осталих ресурса) и дискурса социјалне укључености, разлог је да неки теоретичари чак говоре о томе да је концепт сиромаштва у потпуности потиснут у корист другопоме-нутог. Поменути тренд се често објашњава идеолошким разлози-ма, најчешће идеологијом неолиберализма,²⁸⁾ или пак неким новим видом хегемонизма (неодиркемовског типа нпр) који захтева од појединца потпуно уклапање у друштво, губећи из вида комплекс-ност идентитета појединца који се испољава у везама оствареним са другим људима или широм заједницом.²⁹⁾ Томе доприноси и пој-мовна конфузија, повремено неразликовање поменутих концепта, али и велика разлика у операционалним одређењима и следствено њиховим емпиријским показатељима.³⁰⁾ Новина у дискурсу соци-јалне искључености јесте увођење у анализу социјалних актера и показатеља субјективне процене укључености у друштво, у односу на појам сиромаштва који нуди пресек стања и концентрисан је на прецизно мерење расподеле добара. Истовремено, научници упо-зоравају и на то да је потребно задржати оба приступа, будући да су различита истраживања показала да не постоји увек непосредна веза сиромаштва и социјалне искључености или, другим речима, сиромашни не морају увек бити и социјално искључени.³¹⁾ Та ве-за је посредована како личним карактеристикама појединаца по-гођених сиромаштвом, тако и моделом социјалне политике која се разликује од државе до државе. Стога је од посебног значаја при-менити концепт сиромаштва када су у питању посебно социјално вулнерабилне групе.

АНАЛИЗА НАЦИОНАЛНИХ СТРАТЕШКИХ ДОКУМЕНАТА

У фокусу анализе кључних националних стратегија,³²⁾ јесу сиромаштво и социјална искљученост. (Не)усаглашеност кључних аспеката/димензија и индикатора ових феномена у нормативним

28) Видети: М. Милосављевић, цит. рад и А. Hall & J. Midgley, цит. дело.

29) Ruth Levitas, „The Concept of Social Exclusion and the New Durkheimian Hegemony“, *Critical Social Policy*, SAGE Publications, 16(46)/1996, pp. 5-20. Упореди са: Zoran Šućur, „Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija“, *Revija za sociologiju*, 1-2/2004, стр. 45-60; С. Saraceno, цит. рад, стр. 6.

30) Видети: Р. Böhnke, цит. рад, стр. 12-15; К. Arthurson & К. Jacobs, цит. рад, стр. 3, 4; С. Saraceno, цит. рад.

31) Р. Böhnke, цит. рад, стр. 22-23; Z. Šućur, цит. рад, стр. 58.

32) *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији и Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије.*

актима је показатељ степена (не)интегрисаности овог друштвеног проблема у националну политику, али и показатељ (не)обезбеђености прецизног праћења имплементације ових стратегија у функцији економског и друштвеног напретка, чији је битан услов смањење сиромаштва и друштвена укљученост. *Сиромаштво* се најпотпуније дефинише у *Стратегији за смањење сиромаштва у Републици Србији* (ССС) као вишедимензионални феномен који поред „недовољних прихода за задовољење основних животних потреба, подразумева и аспекте везане за људска права као што су немогућност запошљавања, неодговарајући стамбени услови и неадекватан приступ социјалној заштити, здравственим, образовним и комуналним услугама. Ови аспекти посебно су важни за угрожене и социјално недовољно укључене групе. Остали кључни аспекти су неостваривање права на здраву животну средину и природна богатства, пре свега на чисту воду и ваздух“³³⁾

Експлицитно дефинисање социјалне искључености садржи *Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије*. Реч је о ширем појму „који обухвата и аспект сиромаштва, које може бити како узрок тако и последица социјалне искључености. Истовремено, сиромаштво се више односи на дистрибуцију и редистрибуцију, односно одсуство ресурса, а социјална искљученост подразумева особе и домаћинства која не учествују на одговарајући начин у друштву и који нису на одговарајући начин интегрисани у друштво услед немогућности да остваре одређена социјална права. Резултат социјалне искључености јесте раскидање веза између особе и друштва.“³⁴⁾

*Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*³⁵⁾ (ССС) представља средњорочни развојни оквир усмерен на смањење кључних облика сиромаштва и анализира узроке и карактеристике сиромаштва у Републици Србији, као и главне стратешке смернице за друштвени развој и смањење броја сиромашних у наредним годинама. Сви налази су засновани на *Анкети о животном стандарду становништва* (мај – јуни 2002. године) на територији Србије (без Косова и Метохије), на основу којих се закључује да су највише изложени ризику сиромаштва: необразовано становништво, незапослена и издржавана лица, стара лица (65+) и деца, домаћинства са пет и више чланова, старачка једночлана и двочлана

33) *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*, Влада Републике Србије, 2003, стр. 1. (<http://www.srbija.gov.rs/10/08/2011>).

34) *Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије*, Влада РС, „Службени гласник РС“, Београд, 57/08, стр. 55-56.

35) *Стратегија за смањење сиромаштва у Србији*.

домаћинства (посебно у руралним подручјима), земљораднички пензионери, становници руралних подручја југоисточне и западне Србије, док Роми, интерно расељена лица, избеглице и особе са инвалидитетом спадају у категорије становништва са највећим ризиком сиромаштва. Посебна пажња се скреће на *регионалну неравномерност* развоја. Поред неразвијеног југа као нова осиромашена подручја детектују се источна Србија и делови централне Србије.

ССС има у виду *специфичности сиромаштва* у Србији, пре свега да је распрострањеност сиромаштва додатно изазвана драматичним економским и социјалним процесима, да је концентрисано у традиционално неразвијеним подручјима на југу и југоистоку земље, а највише код социјално угрожених група. Уз то, процес модернизације и реструктурирања привреде и рационализације непривредних делатности, ствара вишкове запослених и изнова незапосленост и сиромаштво. У складу са стратешким императивом да се сиромаштво у Србији до 2010. године готово преполови, дефинисани су основни стратешки правци: 1/ динамичан привредни раст и развој са нагласком на отварању нових радних места у приватном сектору; 2/ спречавање појаве нових категорија сиромаштва као последице реструктурирања привреде и рационализације државне управе; 3/ ефикасна примена постојећих и дефинисање нових програма, мера и активности директно усмерених на најсиромашније и социјално угрожене групе и то посебно у најмање развијеним подручјима³⁶⁾ – што јасно указује на опредељење да се смањење сиромаштва прилази на целовит начин, уз истовремено уважавање приоритета у најважнијим областима и максимално укључивање социјално угрожених група. Отуда, смањење сиромаштва није само питање материјалне егзистенције и остваривања људских права већ и стварање једнаких шанси за све, пре свега, у областима запошљавања, образовања, здравства и социјалне сигурности. У складу са основним карактеристикама сиромаштва дефинисани су основни стратешки правци (у односу на *кључне аспекте/димензије сиромаштва*) деловања у циљу смањења: 1/ повећане могућности запошљавања, 2/ ефикаснија социјална заштита, 3/ бољи положај пензионера и старих, 4/ здравствена заштита у функцији смањења сиромаштва, 5/ образовање у функцији смањења сиромаштва, 6/ регионални, рурални и урбани аспекти смањења сиромаштва и 7/ еколошки аспекти смањења сиромаштва.

Све димензије сиромаштва у овој Стратегији сагледавају се у контексту стратешких праваца смањења сиромаштва, који су усаглашени са Миленијумским развојним циљевима. Анализа стања у свакој појединачној димензији представљена је преко индикатора.

36) Исто, стр. 2-3.

Следе конкретни механизми и активности смањења сиромаштва у односу на његове појединачне аспекте, а потом и очекивани ефекти. Важно је истаћи да су у односу на све анализирани аспекте сиромаштва, развој и имплементација националних програма за смањење сиромаштва посебно усмерени на рањиве групе.

Предвиђено је да се број сиромашних, као основни показатељ сиромаштва, утврђује на основу националне линије сиромаштва по методологији примењеној у АЖС (Анкета о животном стандарду), а основни скуп индикатора којим се поред економског аспекта операционализују и остале димензије сиромаштва (здравље, образовање, родна равноправност) укључује додатне индикаторе од специфичног значаја за Србију, уз чвршће повезивање начина праћења социјалне статистике и статистике сиромаштва са европском агендом о социјалном укључивању.

Смањење сиромаштва у Србији, према ССС захтева економски опоравак, али нужно укључује и шири круг мера које се односе на здравство, образовање, подстреке за повећање запослености и дохотка, стварање атрактивног окружења за покретање предузетништва и развој приватног сектора, проактивну социјалну подршку, социјално укључење угрожених група итд. Утврђивање приоритета у решавању основних проблема сиромаштва у вези са бржим запошљавањем, ефикаснијом социјалном заштитом, бољим приступом у области здравства, образовања, становања и друго, уважавајући ургентне потребе најугроженијих група и најсиромашнијих подручја. Стратегија контекстуализује ове појединачне стратешке циљеве у транзициони и реформски оквир за смањење сиромаштва, који, између осталог, укључује: спровођење монетарне и фискалне реформе, развој и реформу инфраструктурних делатности, реструктурирање и приватизација великих друштвено-државних предузећа и јавних предузећа, реформу банкарског система, формулисање радикалне пореске политике, институционалне реформе, децентрализацију локалне самоуправе. Све наведено планирано је у макроекономском оквиру и у складу са факторима и захтевима одрживости укупног развоја.

Акциони план на основу којег је могуће пратити имплементацију ССС врло детаљно у оквиру свих димензија усклађен је са одговарајућим Миленијумским развојним циљевима и главним стратешким правцима ССС и представља анализу ситуације, циљева, мера, стратегија и активности; одговорних институција; везе са смањењем сиромаштва и очекиваним ефектима у погледу смањења сиромаштва; импликацијама на плану јавних расхода.

Предочена доследна стратешка свеобухватност и прецизност обезбеђују лонгитудинално праћење друштвене укључено-

сти и смањења сиромаштва. У том циљу *извештаји и билтени о имплементацији* ССС у Србији³⁷⁾ показују да су започете реформе у свим кључним областима живота у складу са одређеним мерама и активностима које се посебно односе на смањење сиромаштва, уз остварен значајан напредак у правцу прилагођавања Миленијумским циљевима, али и уз поштовање специфичности Србије. Ипак, уочава се недовољна сензитивност код дефинисања национално специфичних индикатора, па је стога вредно пажње поменути публикацију „Праћење друштвене укључености у Србији“³⁸⁾ у којој су прецизно дефинисани индикатори укључености, што одговора захтевима стандардизације и прилагођавања европским оквирина за праћење сиромаштва и социјалне искључености. Ово се посебно односи на појашњење основних концепата и на конкретизацију методологије коју треба применити у овој области.

Први извештај о имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва у Србији представља резултате имплементације ССС од 2004. до средине 2005. године.³⁹⁾ Извештај прати статистику сиромаштва и имплементацију ССС преко извештаја институција о активностима усмереним на смањење сиромаштва – свеобухватно дефинисаних димензија и индикатора. Кроз делове Извештаја који се односе на макроекономске показатеље, фискалну политику и мере везане за транзицију ка тржишној привреди дат је преглед економских кретања. Приоритетне области ССС у протеклом периоду: запошљавање, социјална политика, здравство и образовање - заступљени су кроз истоимене сегменте Извештаја. Узимају се у обзир регионални, рурални и урбани аспекти сиромаштва, као и утицај животне средине на квалитет живота. Како би се дошло до процене обима средстава усмерених на имплементацију мера везаних за смањење сиромаштва, урађена је анализа расподеле буџетских средстава и међународне помоћи, као и консултантски процес.

*Други извештај о имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва у Србији*⁴⁰⁾ сагледава активности предвиђене Стратегијом које су до сада реализоване заједничким напорима Владе, ло-

37) Видети билтене о примени Стратегије за смањење сиромаштва и билтене о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Србији. (<http://www.inkluzija.gov.rs> и <http://www.prsp.gov.rs/dokumenta.jsp>).

38) *Праћење друштвене укључености у Србији*, Влада РС, Тим потпредседника Владе за имплементацију ССС, SECONS, CESID, Републички завод за социјалну заштиту, 2009.

39) *Први извештај о имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва у Србији*, Влада РС, 2005. (<http://www.prsp.gov.rs/dokumenta.jsp>)

40) *Други извештај о имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва у Србији*, Влада РС, 2007. (<http://www.prsp.gov.rs/dokumenta.jsp>)

калних самоуправа, Скупштине Србије, невладиних организација и међународних партнера, као и утицај ових програма и активности на квалитет живота грађана Србије, уз препоруке за наредни период. Преко дефинисаних стратешких праваца смањења сиромаштва у ССС, прате се активности и ефекти достигнуте имплементације. Додатно, Извештај садржи мере сиромаштва, дефиниције и начин израчунавања, као и листу закона у вези са применом ССС.

Следи анализа *Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије*⁴¹⁾ (НСОР) и кратак осврт на поједине развојне националне стратегија,⁴²⁾ да би се утврдила (не)компатибилност у приказивању феномена сиромаштва и друштвене укључености, као стратешких циљева развоја.

*Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије*⁴³⁾ (НСОР) у потпуности је усклађена са принципима и циљевима „Националне стратегије Србије за приступање Србије и Црне Горе Европској унији“ (2005), *Стратегије за смањење сиромаштва у Србији* (2003), као и стратегијама које уређују привредни развој Републике Србије. НСОР борбу против сиромаштва препознаје као димензију одрживог развоја и један од приоритетних стратешких циљева. Наиме, међу најважнијим циљевима одрживог развоја налазе се: отварање нових радних места и смањење стопе незапослености, смањење родне и друштвене неједнакости маргинализованих група, подстицање запошљавања младих и лица са инвалидитетом, као и других ризичних група – тако да се под концептом одрживог развоја подразумева стални економски раст и обезбеђивање смањења сиромаштва уз дугорочно боље коришћење ресурса, унапређење здравствених услова и квалитета живота и смањење загађења животне средине. Циљ Стратегије је да уравнотежи три кључна фактора/стуба одрживог развоја: 1/ одрживи развој економије, привреде и технологије, 2/ одрживи развој друштва на бази социјалне равнотеже и 3/ заштиту животне средине уз рационално располагање природним ресурсима.⁴⁴⁾ Очекивано је да ће резултати уравнотежења бити, између осталог, смањење сиромаштва и повећање друштвене укљученост у Србији.

41) *Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије*, стр. 55-56.

42) Ауторке су се због обима рада определиле за овакав приступ и кратак осврт на следеће стратегије: *Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. године*, *Национална стратегија привредног развоја Републике Србије од 2006. до 2012. године*, *Стратегија дугорочног економског развоја југа Србије - општине Прешево, Бујановац и Медвеђа*.

43) *Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије*, стр. 55-56.

44) *Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије*, стр. 3.

Доминантни стратешки интереси укључују и заштитне механизме за становништво које би требало обухватити програмима друштвене помоћи и подршке, што истовремено промовише инструменте заживљавања принципа једнаких могућности, постижање друштвене укључености и смањења сиромаштва, који јесу окосница одрживог развоја⁴⁵⁾ Стратегија, такође, као приоритетни задатак дефинише и *равномеран регионални развој*, смањење регионалних неравномерности и сиромаштва и подизање регионалне конкурентности; подстицање равномерног регионалног развоја и локалних развојних иницијатива, тако што ће се отворити различите могућности сарадње приватног и јавног сектора уз сагледавање родне димензије и перспективе развоја; адекватно коришћење простора, као важног ресурса за регионални развој. Уравнотежени регионални развој, како стоји у НСОР, смањује утицај „проклетства територијалног порекла”,⁴⁶⁾ чиме је наглашена важност активности усмерених на смањивање постојећих регионалних разлика у сиромаштву и социјалној искључености.

Стратегија се бави друштвено-економским условима и перспективама које отвара одрживи развој, наводе се циљеви, мере и приоритети који се односе на различите области друштвеног развоја, између осталог *сиромаштво и социјалну укљученост*, политику једнаких могућности, родну равноправност, јавно здравље, становање и стамбену политику, регионалне и локалне аспекте одрживог развоја. Сиромаштво се посматра у вези са стањем на тржишту рада и економском делатношћу, степеном образовања и квалификација, годинама живота, полом, бројем чланова породице (домаћинства), типом насеља и регионалним положајем, као и припадност одређеним друштвеним групама које су више изложене сиромаштву. Осим доходовних аспеката, сиромаштво и социјална искљученост обухватају и недоходовне аспекте који се односе на немогућност или смањен приступ здравственим, образовним, станодавним, социјалним и другим јавним услугама и секторима друштва.⁴⁷⁾ Дати су институционални оквир и механизми за њену примену, с посебним освртом на оснивање нових институција и јачање постојећих за њено спровођење. Стога је дата прецизна методологија праћења имплементације Стратегије са јасно дефинисаним индикаторима одрживог развоја по појединим областима и наведеним институцијама које су надлежне за праћење тих ин-

45) Исто, стр. 14.

46) Исто, стр. 29.

47) Исто, стр. 55-58.

дикатора. Усаглашене су димензије одрживог развоја са кључним индикаторима, дефиницијом индикатора и јединицама мере.

Компатибилност ове Стратегије са ССС је видљива, с обзиром на то да димензије и индикатори одрживог развоја укључују димензије и индикаторе сиромаштва и друштвене укључености. Национални акциони план одрживог развоја доследно представља стратешке циљеве преко активности и механизма њихове имплементације. Сиромаштво се, као значајна тема одрживог развоја, прати преко следећих области: недостатак прихода, неједнакост, помоћ сиромашнима, животни услови, као и кључних индикатора: проценат становништва који се налази испод националне линије сиромаштва, просечна зарада, *GINI* коефицијент, индекс људског развоја, индекс неједнакости у хуманом развоју и становништво обухваћено програмима државне помоћи и подршке.

*Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. год.*⁴⁸⁾ полазећи од чињенице да су регионалне неравнотежности степена развијености у Србији највише у Европи и да су нова осиромашена подручја источна Србија, као и делови централне Србије,⁴⁹⁾ дефинише основне развојне приоритете регионалног развоја и начине њиховог остваривања. Кључни фокус ове Стратегије је „*равномерни регионални развој*“, процес стварања једнаких могућности за све људе.

Сиромаштво се представља као значајна димензија у контексту равномерног регионалног развоја, њено смањивање као стратешки развојни циљ са уопштенијим индикаторима, као што су: ниво развијености, степен угрожености, развојне могућности. Када се прате размере сиромаштва дефинишу се фактори који утичу на животни стандард, а тиме и сиромаштво. Реч је о демографским карактеристикама домаћинства, образовању, незапослености, типу насеља и регионалној позицији.⁵⁰⁾ За превазилажење неравномерног регионалног развоја из области запошљавања посебно се истиче повећање стопе запослености угрожених и маргиналних група путем реализације посебних програма који су им намењени. Такође, један од циљева јесте реформа система социјалне заштите, која би требало да допринесе унапређењу заштите најсиромашнијих грађана, путем адекватног одређивања и обезбеђивања егзистенцијалног минимума и унапређења квалитета живота оних којима

48) *Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. год.* Влада Републике Србије, 2005 (http://www.regpol.rs/sw4i/download/files/article/strategija_regionalnog_razvoja.pdf?id=7).

49) Исто, стр. 157.

50) Исто, стр. 62.

је без обзира на разлоге потребна помоћ у задовољавању основних животних потреба.⁵¹⁾ Стратегија представља заокружени документ који уважава све регионалне специфичности и развојне потенцијале, уз поштовање европских стандарда у наведеној области.

Национална стратегија привредног развоја Републике Србије од 2006. до 2012. године представља развојни документ који на целовит начин дефинише основне развојне приоритете на путу ка модерном друштву и развијеној економији. Један од приоритетних стратешких праваца јесте достизање одрживог развоја.⁵²⁾ Констатује се ниска развојна позиција Републике Србије и дефинише основни стратешки циљ: *повећање стандарда свих грађана и динамичан и одржив привредни развој*. Операционализација овог циља подразумева: високу стопу раста БДП, смањење незапослености и повећање међународне конкурентности.⁵³⁾

Ова Стратегија сиромаштво посматра у контексту транзиционих промена, али и у недостатку оперативних знања која су неопходна за превођење ССС на ниво конкретних мера и активности. Истиче се да је незапосленост основни „генератор сиромаштва“. У акционом плану Стратегије, димензије *сиромаштва и социјалне искључености* су индиректно укључене у остваривање стратешких циљева, преко активности и индикатора који су дефинисани као приоритетни. Тако, стратешки циљ „Запошљавање и управљање људским ресурсима“ подразумева имплементацију политике запошљавања у циљу постизања пуне запослености, јачање социјалне и територијалне кохезије, деловање на незапосленост младих, побољшање положаја угрожених група, и друго.

*Стратегија дугорочног економског развоја југа Србије - општине Прешево, Бујановац и Медвеђа*⁵⁴⁾ (2006), као и претходна, представља развојни документ, и бави се превасходно могућностима привредног развоја три општине које припадају најнеразвијенијим и најсиромашнијим окрузима југоисточне Србије.⁵⁵⁾ Стра-

51) Исто, стр. 101, 102 и 137.

52) *Национална стратегија привредног развоја Републике Србије од 2006. до 2012. године*, Влада Републике Србије, стр. 23. (<http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2010/03/SKUPSTINA-NSPRS.pdf>).

53) Исто, стр. 41.

54) *Стратегија дугорочног економског развоја југа Србије - општине Прешево, Бујановац и Медвеђа*, Влада Републике Србије, „Сл. гласник РС“, Београд, 21/2007.

55) „Индекс сиромаштва кретао се од 3% у градском подручју Београда до 18,7% у руралном подручју југоисточне Србије у 2007. години“. (*Студија о животном стандарду, Србија 2002-2007*, Републички завод за статистику Србије, Београд, 2008, стр. 17). Види и: Едвард Јакопин и Соња Тонтић (ур.), *Анализа хуманог развоја Србије*, Републички завод за развој, Београд, 2007; *Стратегија регионалног развоја Републике Србије за пери-*

тегија, осим детаљног сагледавања нивоа економске развијености и идентификације основних привредних потенцијала у циљу побољшања животног стандарда грађана, као предуслова за остваривање стабилности на југу Србије, садржи и Акциони план за остваривање три основна циља „1.) стварање подстицајног привредног амбијента, као предуслов за привлачење домаћих и страних директних инвестиција [...]; 2.) јачање капацитета локалних самоуправа за пружање услуга постојећим предузећима и предузећима која започињу пословање у овим општинама [...]; 3.) валоризација употребе локалних ресурса, с обзиром да се у овим општинама налазе значајни природни потенцијали [...]“.⁵⁶⁾

Сама Стратегија се експлицитно не бави феноменом сиромаштва на овом подручју, али као дугорочни циљ дефинише „унапређење квалитета живота становништва“⁵⁷⁾ који је у директној вези, између осталог, са смањењем сиромаштва. У SWOT анализама се као слабости наводе ниска продуктивност, лоша квалификациона структура становништва, низак степен запослености укупног и радноспособног становништва, висока стопа незапослености, посебно женског дела популације, угрожавање здравља становника, недовољно изграђена привредна и социјална инфраструктура. Наведене слабости су директно повезане и са сиромаштвом, које се на овим просторима повезује са „транзиционим заостајањем, миграционим процесима и политичким наслеђем“.⁵⁸⁾ Бављење развојем људског потенцијала и социјалним проблемима, индиректно је усмерено и на проблем сиромаштва. Кроз Стратегију се сагледава и повезаност образовне структуре незапослених и посебно угрожених друштвених група и сиромаштва, те се побољшање образовне структуре становништва и похађање посебно осмишљених програма за лица које траже посао, наводи као мера за његово смањење.⁵⁹⁾

Циљеви и активности ове Стратегије корелирају са осталим националним стратешким документима чији је циљ остваривање друштвеног развоја, али због специфичности овог подручја помака набоље скоро да нема.

од од 2007. до 2012. године. „Индекс сиромаштва кретао се од 3% у градском подручју Београда до 18,7% у руралном подручју југоисточне Србије у 2007. години“. (Студија о животном стандарду, Србија 2002-2007, Републички завод за статистику Србије, Београд, 2008, стр. 17).

56) *Стратегија дугорочног економског развоја југа Србије - општине Прешево, Бујановац и Медвеђа*, стр. 3-4.

57) Исто, стр. 102.

58) Исто, стр. 112.

59) Исто, стр. 183.

На националном нивоу усвојено је још неколико стратешких докумената (нпр. *Национална стратегија за решавање питања избеглица и интерно расељених лица за период од 2011. до 2014. године*, *Стратегија за унапређење положаја Рома у Републици Србији*, *Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности*, *Национална стратегија за младе*, *Стратегија развоја социјалне заштите*, *Национална стратегија запошљавања*) у којима се разматрају поједине димензије сиромаштва и друштвене искључености, где се кроз анализу стања одређених области, стратешка опредељења, циљеве и пројекте сагледавају поједине димензије и предлажу мере и активности за њено ублажавање.

* * *

Социјално-историјски контекст у подручју југоисточне Европе, и посебно њених делова који су, уз невоље које је собом донела економска трансформација у периоду транзиције, имали несрећу да доживе и последице драматичних територијалних разграничења уз огромне људске и финансијске губитке, какав је случај и са Србијом, носи додатно оптерећење и ризик од сиромаштва и социјалне искључености. Треба имати у виду да је захваљујући поменутиим процесима дошло не само до наведених губитака, девастације економије и повећања незапослености, већ и до енормног увећања броја особа које су понеле статус избеглих и расељених лица, па и оних који су као последицу ратовања стекли и трајно здравствено оштећење и последично инвалидитет. Проблеми Србије се не исцрпљују у наведеном, јер неравномерни регионални развој представља додатни проблем (земља са највећим регионалним разликама у Европи). Зато напори Србије да кроз стратешко планирање и још више његовом конкретизацијом у мерама економске и социјалне политике, у покушају синхронизације с европским развојним принципима и стандардима, учини на смањењу сиромаштва и друштвене искључености, јесу од приоритетног значаја за њен будући друштвени развој.

Анализа националних стратегија фокусирана је на феномене сиромаштва и друштвене укључености, кроз призму компатибилности коришћених димензија и индикатора, као и њихове усаглашености са европском агендом. Предочене анализе националних стратешких докумената показују да су смањење сиромаштва и подстицање друштвене укључености приоритетни стратешки циљеви. У зависности од основног стратешког дискурса (о чему говори и

сам наслов стратегија) ови феномени се дефинишу као главне димензије, или су наглашени преко предвиђених активности и показатеља. Несумњиво је: национална политика препознаје ове друштвене проблеме као приоритетне! Све поменуте стратегије су, у мањој или већој мери, интегрисале Миленијумске циљеве развоја Уједињених нација, који се користите као индикатори социјалне статистике и статистике сиромаштва, као димензије праћења развоја - што јесте услов ефектније имплементације стратешких циљева и остварења визије одрживог развоја. Србија је учинила први корак стварајући стратешки оквир, који је целовит, усаглашен и у доброј мери компатибилан са европским стандардима.

ЛИТЕРАТУРА

- Arthurson, Kathy & Jacobs, Keith, „A Critique of the Concept of Social Exclusion and its Utility for Australian Social Housing Policy“. Paper presented at the UK Housing Studies Association Conference, Bristol, September 2003. (<http://www.york.ac.uk/inst/chp/hsa/papers/autumn03/Arthurson%20and%20Jacobs.pdf/10/08/2011>).
- Atkinson, Antony B., Cantillon, Bea, Marlier, Eric & Nolan, Brian, „Taking Forward the E.U. Social Inclusion Process“. An Independent Report commissioned by the Luxembourg Presidency of the Council of the European Union“, Final Version, 31 July 2005, Annexes, Luxembourg, 2005. (http://www.ceps.lu/eu2005_lu/inclusion/10/08/2011).
- Bogičević, Biljana, Krstić, Gorana, Mijatović, Boško, Siromaštvo u Srbiji i reforma državne pomoći siromašnima, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd, 2002.
- Böhnke, Petra, *Nothing Left to Lose? Poverty and Social Exclusion in Comparison. Empirical Evidence on Germany*, Social Science Research Centre Berlin, Berlin, 2001. (<http://bibliothek.wzb.eu/pdf/2001/iii01-402.pdf/14/08/2011>)
- Veber, Maks: *Privreda i društvo*, I tom, Prosveta, Beograd, 1976.
- Gidens, Entony: *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet, 2003.
- Други извештај о имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва у Србији*, Влада Републике Србије, 2007. (<http://www.prsp.gov.rs/dokumenta.jsp/15/05/2011>)
- Јакопин, Едвард и Тонтић, Соња (ур.): *Анализа хуманог развоја Србије*. Београд: Републички завод за развој, 2007.
- Kolin, Marija, „Obrasci života u siromaštvu i nove paradogme Evropske unije“, *Sociologija*, Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore i Filozofski fakultet - Institut za sociološka istraživanja, Beograd, 2/2008.
- Levitas, Ruth, „The Concept of Social Exclusion and the New Durkheimian Hegemony“, *Critical Social Policy*, SAGE Journal, 16(46)/1996.
- Маџура, Рајко и др, „Социјална искљученост – појам и приступи“, *Социјална Мисао*, Издавачко предузеће „Социјална мисао“, Београд, 1/2011.
- Marlier, Eric, Atkinson, Tony, Cantillon, Bea and Nolan, Brian: *The EU and social inclusion: facing the challenges*, Policy Press, Bristol, 2007.

- Милосављевић, Милосав, „Сиромаштво у свету и Србији“, *Социјална Мисао*, Издавачко предузеће „Социјална мисао“, Београд, 4/2008.
- Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије, Влада Републике Србије, „Службени гласник РС“, Београд, 57/08.
- Национална стратегија привредног развоја Републике Србије од 2006. до 2012. године, Влада Републике Србије, Београд. (<http://www.inkluzija.gov.rs/wp-content/uploads/2010/03/SKUPSTINA-NSPRS.pdf> 15/05/2012).
- Peace, Robin, „Social exclusion: A concept in need of definition?“, *Social Policy Journal of New Zealand*, Social Policy Agency, New Zealand, 16/2001.
- Петровић, Јасмина, „Писменост и образовна структура становништва пограничних општина источне и југоисточне Србије: потенцијал развоја или фактор социјалне искључености?“, *Теме* 4/2011, стр. 1495-1520.
- Праћење друштвене укључености у Србији, Влада РС, SECONS, CESID, Републички завод за социјалну заштиту, Београд, 2009.
- Први извештај о имплементацији Стратегије за смањење сиромаштва у Србији, Влада Републике Србије, 2005. (<http://www.prsp.gov.rs/dokumenta.jsp> 15/05/2012)
- Portfolio of overarching indicators and streamlined Social Inclusion, Pensions and Health portfolios, European Comimision, Brussels, 7 June 2006. (http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/indicators_en.pdf 20/08/2011).
- Ruth Lister, *Poverty*, Polity Press, Cambridge, 2004.
- Sen, Amartya: *Social exclusion: Concept, aplication, and scrutiny*, Office of Environment and Social Development, Asian Development Bank, June 2000. (http://www.adb.org/documents/books/social_exclusion/Social_exclusion.pdf 02/08/2011).
- Smith, Adam. 1952. *Bogatstvo naroda*. Zagreb: Kultura.
- Стратегија дугорочног економског развоја југа Србије - општине Прешево, Бујановац и Медвеђа, Влада Републике Србије, „Сл. гласник РС“, Београд, 21/2007.
- Стратегија за смањење сиромаштва у Србији, Влада Републике Србије, 2003. (<http://www.srbija.gov.rs/> 10/08/2011).
- Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. год, Влада Републике Србије, Београд. (http://www.regpol.rs/sw4i/download/files/article/strategija_regionalnog_razvoja.pdf?id=7 10/08/2011)
- Студија о животном стандарду, Србија 2002-2007, Републички завод за статистику Србије, Београд, 2008.
- Todman, Lynn C., „Reflections on Social Exclusion: What is it? How is it different U.S. conceptualizations of disadvantage? And, why might Americans consider integrating it into U.S. social policy discourse?“, Collaborator Department of Sociology and Social Research, University of Milan, Bicocca, Italy, 2004.
- Hall, Anthony & Midgley, James: *Social Policy for Development*, SAGE Publications & Thousand Oaks, London & New Delhi, 2004.
- Haralambos, Michael: *Uvod u sociologiju*, Globus, Zagreb, 1989.
- Cvejić, Slobodan, Babović, Marija, Pudar, Gazela, *Studija o humanom razvoju – Srbija 2010. Izvori i ishodi socijalnog isključivanja*, UNDP Srbija, Beograd, 2011.
- Chiara Saraceno, „Social Exclusion: Cultural Roots and Diversities of a Popular Concept“, in: *Beyond Child Poverty: The Social Exclusion of Children* (Eds: A.

J. Kahn. & S.B. Kamerman), Institute for Child and Family Policy, Columbia University, New York, 2002.

Šućur, Zoran, „Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija“ *Revija za sociologiju*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1-2/2004.

Šućur, Zoran, „Siromaštvo, višedimenzionalna deprivacija i socijalna isključenost u Hrvatskoj“, *Revija za sociologiju*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 3-4/2006.

World Development Report 2000/2001, World Bank, Washinton DC, 2001.

**Jasmina S. Petrovic, Dragana S. Stjepanovic-
Zaharijevski, Vesna D. Miltojevic**

POVERTY IN THEORETICAL DISCOURSE AND STRATEGIC DOCUMENTS OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Resume

The problem of poverty can be observed in the context of the causes that are conducive to its origin, extent and forms of manifestation in some segments of social structure, and finally through the prism of the consequences caused by it. On the horizon of developmental processes of modern society, the concept of poverty is becoming a part of public political and social discourse. The change is given a special impetus by EU actions towards achieving the optimum in social development, where the importance of the social policy is equated with the economic policy. By developing a strategic plan for poverty reduction, in order to create conditions for the construction of mechanisms for the reduction of regional disparities, the Republic of Serbia is trying to synchronize strategic documents with the European standards in this area. In the first part of the paper, an overview of development and changes in the concept of poverty in the theoretical domain and its concretization in the field of research is outlined. The second part analyzes the strategic documents of the Republic of Serbia aimed at reducing poverty and increasing social inclusion, and special attention is given to the harmonization of key aspects/dimensions of this social problem as an indicator of integration into the national policy, but also the achieved accuracy in monitoring the implementation of these strategies in the function of economic and social progress.

Keywords: poverty, social inclusion, strategic documents of the Republic of Serbia, strategic goals, the implementation of national strategies.

* Овај рад је примљен 05. априла 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. јуна 2013. године.